

سښل ژباړې خوند نه وه ... عه باس جه ميل ج ماو

هوښار به بهرچا وروني خوښه و کرانه وهی کومه گه

ده به ئینسان پرسپار له خې بکات، کاتېک پرسپار له خې ناکات واتا پرسپار له سښل ژباړې ناکات، که پرسپاریش له سښل ژباړې ناکات که واتا له نه ده ب ناکه ته وه، به به ده بینن نه هم هه موو ده قه ناکام به به سرماندا ته په پت و چاپ و به او ده کر نه وه که سیش قسه ناکات، دواتر سهره دانې گرفتگه لک به نه وهی که سښل بیرې ل بکات وه و چاره یه کی به بد نه ته وه، منیش ناچار بکات له فزایه ج به نه به ته وه، خ به ناد زمه وه.

بالزاک توانی روئیای فیکری چینایه تی بگ، باسی جوتیار ده کات، باسی ژبانی فره نسا ده کات له سهره تاکانی سدهی نه زده هم، هاوکات توانی ده یان نه دیب و بیرمه ندی گه وره بخاته ژر کاریگری نووسینه کانی، مارکس باس له واقع گه رایي ده کات و پېی و ابوو بالزاک راستگ ترین شتی وتوه له مباره وه.

م ل ل ل به به میدیا باس له تاکی به رجوازی ده کات، نه گهر نه هم بیر که یه براکتیک بکهینه سهر ژبانی هونه ری کوردی و هه روه ها ژبانی ئاسایی، ده بینن هم به هونه رمه ند و هم به بینر و گوگر، فزاکه دوو شتی جیاوازه، به ام له تکتستی کوردیدا چاره سهری نه ئیشکالیاته هونه ری و سښل ژبیه نابینن، به به نه نه ئیشی سښل ژبایه، که له کایه کاند که متر گرنگی پ دراوه.

ل ره دا نه وه مان به روون ده به ته وه، که نه وه سښل ژبایه ه کاری به ره مه نانی تی ره، به نمونه بونیای واقع گه رایي دروست کرد. له مان گه وه ده گه نه وه به نه ست و هیگ، که چن ده واننه هونه ری شیعر، یان هیلیس میلر له کتبی نه خلاقیاتې خوښ نه وه دا، به چ شوه یه خوښ نه وهی به لایه نی نه خلاقې له دیراسه ی نه ده بی کردووه، که سایک ل ژبای که سایه تی له ده ق جودا کرد ته وه، نمونه ی ئیشکردن له سهر ده قې فلسفه ی و نه ده بییه کانی ز لک له نه دیب و نووسه ری وه ج رج نه لیوت و هینری ج مس و هتد.

هه روه ها ران بارت باسی مردنی نووسه ر نه کات، ده لیلی نه وه دن ته وه، که ده قې نه ده بی له ده ستی نووسه ر ده رنه چت و نه به ته موکی خوښه ر، چونکه خوښه ر به دواي مه عریفه وه یه، خوښه ر چاوه ی به ره می نه ده بی ده کات، فیکر و مه عریفه له یه ک جیا ده کات وه و وه کو

چاودرک به سهر تـکسته کانه وه یه ئینجا به سهر ده قنوسه وه .
له مباره یه وه به رهه مـکی سارتهر وه ره گرین له ده قی (مـشه کان) یان له
گرـی ئه لکترای سـفـکلیس، چه ندین رودای تاقانه ی تـدا ده بینین،
وه ختـک به دیققت ته ماشایان ده که یـن، به به راورد به یه کتر ده قگهـلـکن
خاـی هاوبه شیان تـدا نیه، نه له رووی دهروناسیه وه نه ستایلی
نووسین نه خوـندنه وه ی کارـکتر، بهـکو ههر دالـک له وانـه
مهـدلـوله که ی له به رهه مه ئه ده بییه که دا به ئاسانی بـ خوـنهر
ده ره که وـ، چونکه ئه مانه سروشتـکی یه کپارچه ییان هه یه (الوحده
الموجوعیه)، که ئه ویش په یوه ندی راسته و خـی به کـمه گه وه یه،
به ومانایه ی ههر نووسـرک یان ده قنوسـک به ته وای کـمه گه ی
نه خوـندبـته وه، ناتوانـ له ده قه کانیدا ره نگیداته وه .

ئه مه ده بـ له ناخی خودی نووسه ردا هه بـ، به واتای جیاوازی به رهه مـک
له گهـ به رهه مـکی تر، له کـمه ئناسیدا وه کو ئه وه وایه، که دوو
کاره کترمان هه بـ یان فره پاـه وان، ههر یه که یان باس له باب ته
خـیان بکهـن، بـ نمونه ویستی شـتـک له گهـ که سـکی عاقـی ئاسایی
یان بیرمه ندـک.

ئه وه ی که گه وره تره له ناو کـمه ئناسیدا مه سه له ی شرـقه کردنی حاـه ته
یان دیارده کانی کـمه گه، نمونه ی نووسـرک له چیرـکـکدا باس له
گروه ی ژیان ده کات، که ئه مه یان دهرووناسیه، بهـام لایه نه که ی تری
واقیعی کـمه لایه تییه، بـ نمونه کاره کتره ی ده قه که له گهـ که سـکی
ئه رستوکرات یان ده وـمه ند خـی به راورد ده کات، یان پرـتستانی یان
کاسـلیکی، له ژیانی کـمه گه ی عیراقیش (شیعه و سونه) .

ئه ده بناسی گرنگیدانه به وـناکردنی ژیانی مرـقایه تی چ له رووی
فیکری و مه عریفیه وه بـت یان سـز و ههـچوونه کان و تاد، له گشت
قـناغه کاند له نـو بازنه ی سروشت و کـمه گه و بیرکردنه وه کاند،
له سهر بنه مای بهـکه و توـژینه وه ی زانستی، که له بواره کانی ژیان
دهستی بـ ده بردرـ، ههروه ها پـلـن ده کرـت به شـوه زانستی و
هونه رییه که ی، چونکه به پـی تیـری لـسیان گـگـدمان بـ، ده بـ ئه ده ب
گرـدراوی باری کـمه لایه تی بـ، به پـچه وانه وه جگه له فانتازییه کی
بـ ئامانج شـتـکی تر نییه .

مانای ههر به رهه مـکی ئه ده بیش وهـک راپـرتـک نییه، تا کو له ته وه رـک
یان دووان گینگـ بدات، له کاتـکدا به دنیا یه کـگفتوگـ و ده نگـ
جیاواز ده ور ده درـت، بـ به ستنه وه ی به کایه کانی تری کـمه گه وه چ
له رووی باب ته تییه وه بـت یان مه عریفی یان شوناسی ئه دیب له ناو ده قدا
.. تاد.

ئامانجیشی دا کـکی کردنه، سوسیـلـژیا ی ئه ده بیش شرـقه کردنی ئه و
ئامانجه یه، نمونه ی رـماننوسـک، که واقیعی ئه نووسـ و ئه وی تر

خەياى و فانتازى، ماركيز يان سـرفانتس لەگەـ ماكسيم گـرگى سـ
فەزاي زـر جياوازن، عەبدوـ سەراج و بەختيار عەلى ھەروەھا زـر
جياواز.

بابەتـك ھەيە لەناو تيورى ئەدەبى پـ دەوترـت بنەماخوазى ئەدەبى،
ئەدەبىيات شىكارى تايبەت بەخـى ھەيە و پەيوەندى دژەكان لـك
دەداتەو، نموونەى فـرماليسـتـك لەگەـ ئەزمونگەرـك.

ھەروەھا دـخى مـژووى و رواـھتى ئىنسان لەناو دەقدا، بەواتاي
ئەوێ كـمەـناسى جياوازی بەرچاو ئەكات، جياوازی مـژوونووسـكى
ئەدەب لەگەـ شرـفەكارـكى ئەدەب وەكو مـژوو، چونكە ستراكـتـرى
دەقەكان لەناو ئەدەبەكاندا دەخوـنـتەو، بـ نموونە ئـمە خاوەنى
ھەندـ گرـىن لە سايكـلـژىاي دەقدا، لە دەقى ئەلكـترا كـچ ھەز
لەباوكى دەكات، ئـديبىش دايكى، ئەگەر چى عوقدەيەكى سايكـلـژىە،
بەـام پەيوەندى بەسـسـيـلـژىاشەو ھەيە، گرـى ئەلكـترا زاراوہيەكە
لەلایەن فرـىدەو ەدەر، كە ئاماژە بە ھـگرـبونى بـ ھـشانەى كـچ
بەباوكى دەكات و ھەروەھا چـن ئيرەيى بەدايكى دەبات و رقى
لـدەبـتەو، فرـىد توانى ئەم زاراوہيە لە ئەفسانەى ئەلكـترای
يـنانى وەرـبگرـ و لەبەرەمبەردا گرـى ئـديب لەلایەن نـرینەو.

ئـمە ئەمانە وەك دەق وەرەدەگرین، دەسەـلاتى دەقى رابووردووش ئەيەو
بەسەر داھاتوودا جـگـىر بـت، بەواتاي نەمرى دەق، لەدواى ھاتنى
ئازادى بـ دەقىش قـناغـكى تری دەقى رەسەن دـتە ئاراو، كە ھەمیشە
بخوـرـتەو.

ئازادى بـ دەق، ئازادى بەواتاي خـ دوورخستەو لەو كـت بەندەى
ھەيە، بـ نموونە دوورکەوتەو لە كـش و سەروا، ھەروەھا لە
مـسـىقاشدا چەندین ستایلى نوـ سەریھەـداو، نموونەى ئەرەبـسـك،
كەواتا ئـمە قسە لەسەر بابەتـك ئەكەين بەواتاي دەقى كراو، كە
بەدەقى رەسەن ناسراون.

شرـفەكارى كـمەـناسى ئىنتیمای نىيە بـ ھىچ يەك لەمانە، لەيەك
حـاـتدا نىگای ھەيە ئەويش خیانەت لەدەقدا بەواتاي دزى لەدەقدا،
خوـنەرى ماتريالىش ئىنتیمای ھەيە، ھەروەھا چەپ گەراكان و
دەروونشیکارەکانیش ئىنتیمایان ھەيە، بـ نموونە رـبن ھود وەكو
پاـھـوانـك تەعامولى لەگەـدا ئەكرـ وەك ئەوێ خـى خـى دروست كـردبـ
لەدەقەكەدا.

كاتـ قسە لەسەر ئەو بنەماخوازیە ئەكرـ بـ خوـنەرى وشيار و شیاو،
بەرھەمى دەق و توـژینەوێ دەق لـرەو ەست پـدەكات، لـرەو ە ئاستى
خوـنەر باـاتـر ئەبـ و ئەچـتە پـشەو، چونكە لـرەو ە باسى فاكت
ئەكرـ، ئەو فاكتەى خوـنەرى ئاسایى لەدەقدا نایبینـت.

مه بهستی نووسهري جدیش لـره وه سهرهـده دات وهك ئه وهی بیهو بـت
پـویسته خوـنهر ئاـسته بـكرـت، كرانه وه بهر وه فهزای كـمهـایه تی،
بهرام بهر به فیکری نامـكان، ئه مهش بههـسهـنگانـدن دهـكرـ، كا تـك
بهراوردكاری بـ زیاتر بهرچا وروونی خهـكـی و بهر وه پـشـبردنی
كـمهـكه و رزگارکردنیان له جه هل و تـگهـیشتنی نهرـنی.

بهـام ئه وهی مایه ی هـهـوهـستهـکردنه خوـنهری ئـمه له م فهزایه دا، وهك
بـی له ناو زهـلكاو ی جه هـلدا ئهـیانـهـوت گهـنگهـشی با به تهـكان بـكهـن،
ئه وه نده ی له هـهـوی خوـندنـه وه ی حیکایه تهـكان ی نـو تـكـستهـكان بوونه،
نیو ئه وه نده بهـلای خوـندنـه وه ی فاكتـهـكانـدا نهـچوونه، بهـواتای
تـگهـیشتن لهـشـوهـكان ی په یوه ندی نـوان دهق و ماناكان ی پشـتی دهق.

ئـستا پرسـیاره كه ئه وه یه، تاچه ند خوـنهری كورد توانیوـتی
خوـنهرـکی جدی فکری ئه ده بی بـت و میتـدهـكان بناسـ، ههروهـها
له ناو دهقی كوردیدا خـی بدـزـته وه؟

هاوكات نووسهري كورد تاچه ند توانیوـتی شـبـته وه ناو ئه و واقعی
كـمهـایه تییه وه، كه له فهزای بیرکردنه وه یان له پهراوـزی بیرـكه و
ههـنگاو ه فیکرییهـكانـیدا وـنای كـشهـكان ی كـمهـگه بـكات، پشـت بهـستوو
به گرینگیدان به خوـندنـه وه ی چالاکیه مرـییهـكان له نـو په یوه ندیه
كـمهـایه تییهـكانـدا، چونكه نووسه ر یان ئه دیب گوـزهـره وه ی بونیادی
په یوه ندیه كـمهـایه تییهـكانـن له ژیا نی مرـقایه تی.

ئایا نووسه ر تا چه ند توانیویانه خوـنهر به ئاـسته ی وشـیاری
چینایه تی و كـشهـكانـیدا بهـن، یان تا چه ند هانی خوـنهریان داوه
فكر و جوگرافیا و.. تاد، بخوـننه وه؟

له كتـبی رهـخنه له ئایدـلـژیای سمكـ محمـهـد هاتوو (ئـمه باس له
كائینـك دهـكهـین (رـشـنـبـیر) نا بـت دهـست و پـسـی بـت، چونكه ئهـم
كائینه هیچ نه بـت دهـزانـ نادادپهـروهـری كامه یه و له كوـوه
دهـستـپـكـردوو ه و بـ كوـ دهـچـت و هیچ نه بـ دژی بوهـستـته وه).

ئه مه یه ئه و گرفته ی ئه مانه و پهـنجه ی بـ درـژ بـكهـین، نو سهـر و
رـشـنـبـیری ئـمه وهك پـویست نه یان توانیوه ئه و ئامانجه بـپـكن، كه پـ
دهـوتـرت ئاـسته ی تاکی گـمهـگه، به پـچهـوانـه وه به پـی ویستی خوـنهر
ده قیان نووسیوه، وه كو ئه وه ی ئـستا ههـر قهـم به دهـستـك بوونه به
رـمانـنووس.

ئـمه پـویستـیمان به پراكتیک کردنی هـهـشانـه وه گهـرای ی هه یه بـ
ده قی كوردی، كه له م روانگه یه وه ده توانین بـیـن ئـمه له مباره یه وه
دهـستـبه تاـیـن، بتوانـ له تـكـستهـكانـدا شـوازی په یوه ندی نـوان دهق و
ماناكه ی شی بـكاتـه وه، شـرـقهـكارمان نیه، رـشـنـبـیری ئاـستهـكارمان
نیه، مـلـلانـی ئه ده بیمان نیه، وهـرگـرتن و پـدانـمان نیه، نازانین
مـژوو چیه، جوگرافیا ناخوـننه وه، رـشـنـبـیرییهـك به دی ناکه یـن

لښکيان ه خوښه ناراسته بکات، لږهوه تډهگهين، که کورد لهئده بدا به تايبه تي لهدهرهوهی ئه و مډووهيه که مډډر نه تډماری کرد.

بډيه هر بهم هډيهوه خوښه رمان نه يتوانيوه له رڼی سوسي لښکياوه شښ بډتهوه نډو دهقه کان (واقعی نيه)، فاکت ناخوښتهوه، خڼی لائدا ئه ترس، به زڼی خوښه رڼی رووکهشن، يان روونتر بډم ترسندک، نه نجامی هه موو خوښه رڼی کی ترسندکيش، ئايکڼی به تا و ترسندک بهرهم دڼد، ئايکڼی وههمی، دوور و نزيکيش خوښه وهمان بډ که شکانی چينا يه تي نه بووه.

کاتډکيش پهی به کښه وشیاری چينا يه تي نه بردرډت، ناتوانين به شداري ململاندک نه که ين له کايه کاند، که بگونجډت، هر کډمه گه يه کيش بهم چه شنه له جهلدا ژيان بگوزهرڼد، به دڼيا يه وه بډ دهسه ډا تي سياسيش وهک ئه وه وايه ههنگوينی له داردا به دهسته ڼا بډت، کورد واته نی کا ډا به قه د با ډا.

بیريشمان نه چډت جډرڼی ترمان هه يه له خوښه رڼی، جياواز له وهی باسما ن لږوه کردن، کاتډ له خوښه وهی تډکستډک ئه بينه وه، ئه وه نده ئه زانين بډين دهقڼی خښه وه، نمونهی دوو که سی هاوسه فهر، يه که میان سه فهر بډ چډر وه رگرتن دهکات و دووه میان وهکو گه ريده يهک شت ئاشکرا دهکات، که به وردی ئه وانډته ئه و چه مکانهی دڼه بهر زيهنی يان خوښه وه و لډکډڼينه وه له و که رهسته و با به تانهی دڼه بهرديدی تا ئاستی توډڼينه وهی زانستی و سودوهرگرتن له مه بنا هونه ری و زانستيه کهی.

نمونهی کډډډډډس وهک بارزگانډ، که به رده وام له گه شتدا بوو، توانی له هاوشانی کاره کهی يان پيشه کهی، شت بدډډتهوه، جيهانڼی کی نوډ بدډډتهوه (ئهمريکا) و ههروه ها بډډ زهوی خډه، رامبډ به هه مان شډوه بډ بازرگانی هاته رډډه ډات، که چی بوو به خاوه نی دهقی کراوه.

له هونه ريشدا گډرانيبډر جډرڼی کی تره له خوښه رڼی دهق، ههروه ها مه قام بډر و شانډکار و شډوه کار تاد، وهکو موخاتبډک ئيش له سر دهقه کان دهکات و به شډوهی زاره کی (شه فهی) يان دهست و فډچه کهی، بیر که کان ئاډسته دهکات و بياگوازډتهوه.

کاتډک ئه وانينه مه قامه کان، ئه وانيش ئه چنه وه بابی کلتور وه، که ئه کرډ بډين کورد له کډندا خاوه ن گوتار يان هونه ری رهس ن بووه، که ئه بينين به زڼی هه وډډک بوونه بډ کرانه وه بهرووی کډمه گه دا، چ وهک دهق يان وتن، وهکو مه قامه کانی سياچه مانه و هډره و ئای ئای و لاوک و حهيران تاد.

لږه دا يه کډک له ستايله کانی مه قامی حه يرانی دهشتی هه ولډر به نمونه دڼينه وه، که له تډکسته که یدا (ئسمه ر و مامه ر) وهک دوو

پاڤهوانی دهقی مهقامه که هاتوو، کات ههواڤی برینداربوونی مامەر دهگاته ئهسمەر، بڤ سهمینهوهو زڤر بوڤرانه بهمه بهستی چوونی بڤ لای مامەر، روو دهگاته باوکی دهڤت، (ئیزنیشم بدهی هەر دهچم، ئیزنیشم نهدهی هەر دهچم) ئایا لڤره دا لهرووی سڤسیڤڤژی ئهده بییهوه چی خوڤندنهوه یه کمان بڤی ههیه، سهرباری رهه نده مڤژوو یه کهی، که ده بوو رهخه گرانی بواری میوزیک و ئهده بی، لهسەر ئه و چه مکه بوه ستابان و قسه یان هه بوایا، چونکه بواری کی فراوانی بڤ هڤشتوونه تهوه بڤ گهنگه شهی بوعدی فیکری و رهه ندی کرانه وه، وهک باسمان لڤوه کرد، به تایبته له ناوه نده هونه ری و مه عریفیه کان لهسەر ئاستی ناوڤ و دهره وه، به تایبته دهره وه بهر.

دهق گهڤک که له چوارچڤوهی ئه و مه قامانه دا ناسیومانن، که بانگه شه بڤ فهراهه مکردنی ئازادی ژن و وه دهسته ڤنانی شوناسی که سی له ناو کڤمه گه یه کی داخراودا دهکات، ههروه ها وه ستانه وه له بهرامبه ر ئه و عورفه ی، که به درڤژایی مڤژوو بهسەر ژندا سه ڤنراوه.

له بهرامبه ردا وهک بهراوردڤک بڤ ئه و دهقانه، تڤکستی مه قامه کان، په نجه لهسەر هه نڤ تڤکستی ڤچه وانیه ی ئه و ته وژمه فیکریه دابنڤین، که گوایه بانگه شه ی ئه ده بی مڤدڤرنه ی بڤ دهکهن، نمونه ی ئه و دهقه شیعریه ی په شڤو، که ده ڤڤ (له دهستم دڤ ئه قه ی په نجه ت ڤڤ فڤڤدهم، نامه ی به ختت بسوتڤنم)، پاشان جهزای گڤرانیه ڤژ وهک خوڤنه ر، رڤک ئه و جڤره خوڤنه ره مان بیره ڤته وه، که ده ڤڤ بابه تڤکی خڤشوو، بڤ ئه وه ی چاوڤک بخشڤنڤت به رووه سایکڤڤڤژی و سڤسیڤڤژی یه که یه وه، که دوای سه دان ساڤ له بانگه شه ی فیکری ئه دیبان و هونه رمه ندانی مڤژوو دڤرینی کورد، ئه مانه (نمونه ی په شڤو) دڤن ئیتیکی ئه ده بی ئه شڤوڤنن و رڤئیای توندوتیژی دهره ق به ژن ئه هڤننه وه و نه وه یه کی بڤ چاو و رووی ڤڤ به رهه م دڤنن له ناو گڤمه گه، که چی شاعیری ناسراوی عه ره ب نزار قه بان ی به ڤچه وانیه وه به شڤکی بهرچاو له گوتار و مه بهستی دهقه کانی، بڤ ئازادی ژن و فهزای کرانه وه بوو له کڤمه گه ڤژه ڤهاتی.